

आधुनिक नेपालमा व्यक्तिगत आयकर प्रणाली समस्या र समाधान

कृष्णगोपाल अधिकारी, विद्यावारिधि

उपप्राध्यापक : अर्थशास्त्र

ने. सं.वि., पिण्डेश्वर विद्यापीठ, धरान

info.krishnagopaladhikari@gmail.com

<https://doi.org/10.3126/pj.v5i8.73799>

लेखसार

राज्य सञ्चालनका लागि र राष्ट्रको ढुकुटीलाई बलियो बनाउन शासनव्यवस्थाको युगदेखि नै राज्यले कर उठाउने प्रक्रिया प्रारम्भ गरेको इतिहासको अध्ययनबाट थाहा पाउन सकिन्छ। नेपालमा पनि कर व्यवस्थालाई संस्थागत गर्न व्यक्तिगत तथा संस्थागत कर सङ्कलन गर्ने गरेको पाइन्छ। नेपालको कर व्यवस्थाले राजश्वमा दोस्रो महत्त्वपूर्ण भाग आयकरले ओगटेको छ। नेपालमा जनताको व्यक्तिगत आमदानीमा कर लगाउने प्रचलनको सुरुवात वि.सं. २०१६/०१७ देखि प्रारम्भ भएको पाइन्छ। यसै आर्थिक वर्षदेखि बिर्ता उन्मूलन गरी आधुनिक आयकर प्रणालीको सुरुवात भएको मानिन्छ। हाल नेपालमा आयकर ऐन, २०५८ लागू भएको छ जसमा हरेक वर्ष केही न केही संशोधन हुँदै आएको छ। यस लेखको मुख्य उद्देश्य नेपालको आयकर प्रणालीमा देखा परेका समस्या तथा ती समस्याहरूको समाधान केलाउनु रहेको छ। यस अध्ययनमा आयकरका विश्वव्यापी सिद्धान्त तथा मान्यताहरूलाई आधार मानी आयकरका समस्या तथा समाधान केलाउनका लागि वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिहरूको प्रयोग गरी प्राप्त ज्ञान तथा सीपको प्रयोग गरी निष्कर्ष निकालिएको छ। व्यक्तिगत आयकर प्रणालीको गणना तथा सङ्कलनमा देखिएका चुनौतीहरूमा साँघुरो आयकरको क्षेत्र, संस्थागत क्षेत्रबाट प्रयाप्त कर सङ्कलन नहुनु, आय सङ्कलनको आधारभूत विधि नहुनु, मुद्रास्फीतिलाई समय सापेक्ष नहेरिनु जस्ता समस्याहरू पाइएका छन्। यी समस्याहरूलाई समाधान गर्न कर संरचनामा सुधार, सामाजिक सुरक्षा करको खारेजी, करको आधार विस्तार, अन्तर्राष्ट्रिय करमा सुधार जस्ता कार्यहरू गर्न जरुरी छ।

शब्दकुञ्जी : अध्यादेश, अप्रत्यक्ष कर, आयकर, कर प्रशासन, कुल गार्हस्थ उत्पादन, निवृत्ति भरण, सामाजिक सुरक्षा कर

विषयपरिचय

संसारका प्रायः सबै मुलुकहरूमा व्यक्तिगत आयकर व्यवस्था लागु भएको पाइन्छ । विकसित देशहरूमा सरकारी राजश्वको महत्त्वपूर्ण भाग आयकरले ओगटेको पाइन्छ तर विकासोन्मुख देशहरूमा यसको भूमिका त्यति बढी पाइँदैन तर यी देशहरूमा आय असमानता कम गर्न आय कर एक महत्त्वपूर्ण औजारको रूपमा रहेको छ । विश्वमा आयकर लगाउने प्रचलन युद्धको कारणले भएको हो । युद्धमा आवश्यक पर्ने स्रोत सङ्कलन गर्ने उद्देश्यले आयकर लगाउन थालिएको हो । बेलायतमा भने १२ औं शताब्दीदेखि, फ्रान्समा १७ औं शताब्दीदेखि आयकर प्रचलनको सुरुवात भएको पाइन्छ । यसैगरी संयुक्त राज्य अमेरिकामा सन् १८६० बाट आयकर लगाउने प्रचलन सुरु गरियो । भारतमा सन् १८६० बाट आयकर सुरु भए पनि त्यसलाई नियमित गर्न सकेन र पछि सन् १९२२ देखि पुनः आयकर प्रचलन भारतमा सुरुवात भयो (खड्का, २०६१) ।

नेपालमा विधिवत् रूपमा आयकर प्रणाली वि.सं. २०१६ सालमा बनेको आर्थिक ऐनबाट सुरुवात भएको पाइन्छ । यसरी विभिन्न समयमा भएको संशोधनले नेपालको आयकर व्यवस्थामा महत्त्वपूर्ण सुधार गरी कर व्यवस्थालाई आधुनिकीकरण गर्न मद्दत गरेको पाइन्छ । वि.सं. २०५८ सालमा आयकर ऐन २०५८ जारी गरी आयकर ऐन २०३१ खारेज गरियो । हाल नेपालमा आयकर ऐन २०५८ लागु भएको छ जसबाट करप्रणाली आधुनिक युगमा प्रवेश गरेको र कर सम्बन्धी नयाँ अवधारणाहरू विकास भएको पाइन्छ (आयकर ऐन, २०५८) । जसमा हरेक वर्ष केही न केही संशोधन हुँदै आएको छ । प्रायः प्रत्येक वर्ष आर्थिक ऐन वा अध्यादेशबाट यस ऐनमा संशोधन हुँदै आएको हो ।

आयकर ऐन, २०५८ ले लिएको सैद्धान्तिक आधार र यसले समेटेको विषय हेर्दा यो विगतको आयकर ऐनभन्दा बढी आधुनिक तथा फराकिलो रहेको पाइन्छ । आधुनिक नेपालमा आयकरको गणनामा विभिन्न समस्याहरू सिर्जना भएका छन् । ती समस्याहरूको पहिचान तथा समस्या समाधान नै यस लेखको औचित्य रहेको छ । नेपालमा आयकरको गणना तथा व्यवस्थापन सम्बन्धमा विभिन्न चुनौतीहरू देखापरेका छन् जसको समाधानका लागि यो लेख महत्त्वपूर्ण रहेको छ ।

समस्या कथन

आयकर प्रणालीको विश्लेषण एक गहन विषय हो । आधुनिक नेपालमा आयकर प्रणालीमा के कस्तो समस्या रहेको छ तथा ती समस्या कसरी समाधान गर्न सकिन्छ भन्ने उपायहरूको प्राज्ञिक समाधान खोज्नु यस लेखको मुख्य समस्या हो । यी समस्याहरूलाई विस्तारमा अध्ययन गर्नका लागि बुँदागत रूपमा निम्न उपप्रश्नहरू तयार गरिएका छन् -

क. आधुनिक नेपालको व्यक्तिगत आयकर प्रणाली के कस्तो रहेको छ ?

ख. आधुनिक नेपालको व्यक्तिगत आयकर प्रणालीको समस्या कसरी समाधान गर्न सकिन्छ ?

उद्देश्य कथन

प्रस्तुत लेखको उद्देश्य समस्या कथनमा उठाइएका समस्याहरूको प्राज्ञिक समाधान प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । ती समस्याहरू समाधान गर्न निम्न उद्देश्य राखिएको छ -

क. नेपालको आयकर प्रणालीको विवेचना गर्नु ।

ख. आधुनिक नेपालको आयकर प्रणालीको समस्या समाधान गर्नु ।

अध्ययनको सीमा

आधुनिक नेपालको आयकर प्रणालीको विवेचना तथा विश्लेषणको सङ्क्षेपमा चर्चा गर्दै व्यक्तिगत आयकर प्रणालीका समस्या तथा समाधानका उपायहरूमा मात्र आधारित भई आयकर प्रणालीको विश्लेषण गर्नु यस अध्ययनको सीमा रहेको छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अनुसन्धानको अध्ययन तथा विश्लेषणका लागि आयकर सिद्धान्तको विश्वव्यापी मान्यताहरूलाई आधार बनाइएको छ । आयकर सम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणाहरूको आधारमा कर सम्बन्धी लेखिएका पुस्तक तथा लेखरचनाहरूलाई प्रयोग गरी द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई आधार बनाइएको छ । द्वितीयक स्रोतबाट अर्थ मन्त्रालयका विभिन्न विभागहरूबाट प्रकाशित कर सम्बन्धी विभिन्न पुस्तकहरू, लेखहरू, बजेट भाषण, आर्थिक सर्वेक्षण, अप्रकाशित अनुसन्धान ग्रन्थहरू तथा अन्य कर सम्बन्धी लेखहरूलाई अध्ययनको आधार बनाइएको छ । अनुसन्धानको निष्कर्ष निकाल्नका लागि दक्षिण एसियाली देशहरूमा भएको आयकर प्रतिशतको तालिका तथा हाल नेपालमा रहेको व्यक्तिगत आयकरको प्रतिशत तालिका परिमाणहरूलाई आधार बनाइएको छ । अध्ययनको प्रकृति वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक पद्धति आधारित रहेको छ ।

पूर्वकार्यको समीक्षा

आम्दानी कर आधुनिक कर हो । तर यसको प्रसङ्ग आजभन्दा करिब ४८००-५००० वर्षपहिले इजिप्ट देशमा रहेको इतिहास पाइन्छ । यो समयमा व्यक्तिगत आम्दानीकरलाई करको मुख्य आधार बनाएको पाइन्छ । त्यस समयमा एउटा भनाइ लोकप्रिय थियो – तिमीसँग भार छ, तिमीसँग राजा छन् भने तिमी जहिले पनि कर सङ्कलन गर्ने व्यक्तिसँग बच्नुपर्दछ (Taylor, 1957) विश्वमा सर्वप्रथम आयकर लगाउने प्रचलन ग्रेटब्रिटेनबाट सुरु भएको देखिन्छ ।

आम्दानी करको इतिहास र विश्वव्यापी दृष्टिकोण

सन् १७०० को अन्तिम दशकतिर फ्रान्ससँगको लडाइँमा प्रथम विश्वयुद्धपछि विकसित देशहरूको करको मुख्य स्रोत आम्दानीकर हुनपुग्यो । त्यसैगरी भारतमा सन् १८६० मा आम्दानी करको सुरुवात गरियो जसले देशको आर्थिक भारलाई नियन्त्रण गर्न सहयोग पुग्यो । तर, पछि केही समयलाई खारेज गरियो र फेरि सन् १८८६ देखि राष्ट्रिय आम्दानीको मुख्य स्रोत आम्दानी कर बन्न पुगेको पाइन्छ । यसरी नै बेलायतमा प्रगतिशील करप्रणालीको आधारमा आम्दानी कर सङ्कलन गरियो भने इटलीमा १८६४ र न्यूजिल्याण्डमा सन् १९९१ बाट आम्दानी कर सङ्कलन गरिएको पाइन्छ (Taylor, 1957)। आज संसारका धेरै देशहरूले प्रगतिशील करप्रणालीको माध्यमबाट आम्दानी कर सङ्कलन गर्ने गरिएको पाइन्छ । अन्य करको तुलनामा आयकरको सुरुवात केहीपछि नै भएको हो । यो कर मुख्यतया लडाइँ, राष्ट्रिय सङ्कट तथा वित्तीय साधनको सुदृढीकरण आदिका लागि थप राजश्व जुटाउने प्रयासको उपज हो (Adhikai, 1995)।

बङ्गलादेशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा अप्रत्यक्ष करले दिगो प्रभाव पारेको छ । अप्रत्यक्ष कर र कुल गार्हस्थ उत्पादनको वृद्धिदर बीच प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको छ जसले गर्दा समानता र सामाजिक न्यायमा वृद्धि भएको छ । सन् १९७२ देखि सन् २०१५ सम्म गरिएको अध्ययनले अप्रत्यक्ष कर र कुल गार्हस्थ उत्पादन बीच घनिष्ठ तर विपरीत सम्बन्ध रहेको स्पष्ट पारेको छ । अनुसन्धानको नतिजाबाट के प्रष्ट हुन्छ भने यदि अप्रत्यक्ष कर १ प्रतिशत वृद्धि हुन्छ भने कुल गार्हस्थ उत्पादनमा ०.९६ प्रतिशतले घटेको भएको देखिन्छ (Ranamd and Other, 2019) ।

भारतवर्षमा (दक्षिण एसिया) कर प्रणालीको सुरुवात वैदिक कालदेखि नै भएको देखिन्छ त्यसपछि मनुकाल, कौटिल्यकाल हुँदै विकसित भएको हो । यसको सम्बन्ध राज्यशक्तिसँग रहेको हुन्छ । सन् १९७४/७५ देखि सन् २०१२/१३ सम्म गरिएको अध्ययनबाट भारतको कुल गार्हस्थ उत्पादन क्रमशः वृद्धि हुँदै गएको छ भने प्रत्यक्ष कर पनि बढ्दै गएको छ । यहाँ औसत कुल गार्हस्थ उत्पादनको औसत वृद्धिदर र कर आम्दानी वृद्धिदर १४.७५ प्रतिशत रहेको छ । अनुसन्धान तथ्याङ्कले प्रत्यक्ष करको वृद्धिदर प्रतिशत अप्रत्यक्ष कर प्रतिशतभन्दा बढी रहेको देखाउँछ (Arif and Sharma, 2013) ।

नेपालमा आम्दानी कर

नेपालमा आयकर लगाउने प्रचलन धेरै पछि मात्र सुरु भएको देखिन्छ । लिच्छवी तथा मल्लकालीन समयमा जग्गाबाट प्राप्त हुने तिरो मालपोत नै राजश्वको मूल स्रोत थियो । त्यसबेलामा केही मात्रामा पानीपोत(सिचाइँ कर), धर्म संरक्षण कर तथा जाति शुद्धीकरण करजस्ता सानातिना करहरू असुलउपर गरिन्थ्यो । यस्ता कर नेपालमा आयकर लगाउने र असुलउपर गर्ने व्यवस्था सर्वप्रथम वि.सं. २०१६ सालमा

व्यापार मुनाफा तथा पारिश्रमिकमा ५ प्रतिशतदेखि २५ प्रतिशतसम्म कर लगाउने व्यवस्थाबाट सुरुवात भयो । हिन्दू धर्ममा आफ्नो कमाइको केही अंश सरकारलाई दिनुपर्छ भन्ने सिद्धान्त प्राचीनकालदेखि नै भए पनि विधिवत् रूपमा आयकर प्रणाली वि.सं. २०१६ सालमा बनेको आर्थिक ऐनबाट सुरुवात भएको पाइन्छ । यस ऐनले १० ओटा करका दरहरू व्यवस्था गरेको थियो । पछि वि.सं. २०१७ जेठ २ गतेदेखि आर्थिक ऐन २०१६ खारेज गरी मुनाफा तथा पारिश्रमिक कर ऐन, २०१७ लागु गरियो, जसमा २२ दफाको व्यवस्था गरिएको थियो । वि.सं. २०१९ सालमा २०१७ सालको ऐन खारेज गरी कृषि, व्यापार, मुनाफा, पारिश्रमिक, घरजग्गा वहाल, लगानी, बिमा र अन्य स्रोतलाई पनि आयकरको क्षेत्राधिकारभित्र ल्यायो । त्यसै गरी वि.सं. २०२० मा आयकर नियमावली र वि.सं. २०२३ मा कृषिमा आयकर लाग्ने व्यवस्था गरियो । यसरी वि.सं. २०२० देखि २०३० सम्म विभिन्न आर्थिक ऐनहरू तर्जुमा गरिए र ती ऐन नियमहरूमार्फत आमदानी कर दिने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ (अधिकारी, २०७२) ।

यसरी विभिन्न समयमा भएको संशोधनले नेपालको आयकर व्यवस्थामा महत्त्वपूर्ण सुधार गरी कर व्यवस्थालाई आधुनिकीकरण गर्न मद्दत गर्‍यो । साथै आयकर प्रशासनको लागि विद्यमान कानून अपर्याप्त र आधुनिकीकरण गर्नुपर्ने भएकाले वि.सं. २०३१ सालमा आयकर ऐन, २०३१ जारी गरी लागु गरियो । जसमा ६६ वटा दफाहरू थिए । यस ऐनमा वि.सं. २०३४, २०३६, २०३७, २०४१, २०४२, २०४३, २०४६ र २०५० गरी आठ पटक संशोधन गरियो । तीन दशक अगाडि बनेको आयकर कानूनमा कर सिद्धान्त, कर आधार, अन्तराष्ट्रिय कर, कर उद्देश्यका लागि राखिने लेखापालन, कर सम्बन्धी प्रमाणीकरण, चारित्रीकरण, कानुनी उपचार आदि पर्याप्त मात्रमा नसमेटिएको हुनाले गर्दा वि.सं. २०५८ सालमा आयकर ऐन २०५८ जारी गरी आयकर ऐन २०३१ खारेज गरियो (खड्का, वि.सं. २०६१) ।

आयकर ऐन २०५८ मा हरेक वर्ष केही न केही संशोधन हुँदै आएको छ । प्रायः प्रत्येक वर्ष आर्थिक ऐन वा अध्यादेशबाट यस ऐनमा संशोधन हुँदै आएको हो । आयकर ऐन, २०५८ ले लिएको सैद्धान्तिक आधार र यसले समेटेको विषय हेर्दा यो विगतको आयकर ऐनभन्दा बढी आधुनिक तथा फराकिलो देखिन्छ । नेपाल सरकारले करका विभिन्न दृष्टिकोण र आय कर निर्धारणका विधिहरू व्याख्या गरेका छन् । नेपालको कर प्रणालीमा वस्तु तथा सेवाहरूबाट प्राप्त अप्रत्यक्ष करको योगदान बढी रहेको छ । यसरी अप्रत्यक्ष करमा गरिएको वृद्धिले सामाजिक कल्याणमा कमी आउने सम्भावना हुन्छ । सरकारले कर आधुनिकीकरण गर्न, कर सुधार गर्न, कर कानून, कर निरीक्षण गर्न, वातावरण सुधार गर्न करप्रशासनमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ । (अर्याल र अन्य, वि.सं. २०६१) ले कर कानून, आमदानी करको बनावट र करप्रशासनलाई देखाएको छ । उनको अनुसन्धानले सार्क राष्ट्रहरूमा कर र कुल गार्हस्थ आमदानीमा यसको योगदान सन्तोषजनक छैन । उनको

अनुसन्धानले नेपालको करप्रणालीमा विभिन्न समस्याहरू जस्तै कर क्षेत्र साँघुरो, कर चेतनाको अभाव, कर ठगी, अवैज्ञानिक कर सङ्कलन विधि, अप्रभावकारी कर प्रशासन, कर कानुनी जटिलता, लेखा राख्ने तरिका र अस्थिर कर नीति रहेका छन्।

नेपालको राष्ट्रिय आम्दानीमा आयकरको कर संरचना, करको दर र योगदान शीर्षकमा नेपालको कर संरचनामा प्रत्यक्ष करको योगदान महत्वपूर्ण छ। सरकारी आम्दानी बढाउनका लागि स्पष्ट कर कानून, स्पष्ट नीतिनियमहरू, प्रभावकारी कर प्रशासन, सचेत र इमान्दार करदाता, नैतिकवान् र इमान्दार कर प्रशासन, राजनैतिक रूपमा भ्रष्ट नभएको प्रशासन हुनुपर्दछ। देशको आयलाई करनिष्ठ बनाउँदा देशको समग्र पक्षको विश्लेषण गर्नुपर्दछ।

नेपालको आयकर प्रचलन र ढाँचा सम्बन्धमा सन् १९९६/९७ देखि सन् २०१४/१५ सम्म गरिएको सर्वेक्षणबाट कुल आम्दानीमा कर आम्दानीको योगदान ८०.४ प्रतिशतबाट बढेर ८७.७० प्रतिशत भएको छ। नेपालको कर आम्दानीमा अप्रत्यक्ष करको योगदान घट्दै गएको देखिन्छ। सन् १९९६/९७ मा प्रत्यक्ष कर २१ प्रतिशत र अप्रत्यक्ष कर ७९ प्रतिशत रहेकोमा सन् २०१४/१५ मा यो दर क्रमशः ३२.०३ प्रतिशत र ६७.९७ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। त्यसैगरी देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कुल आम्दानी, कर आम्दानी र प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको योगदान सन् १९९६/९७ मा क्रमशः १०.८, ९ र ७.१ प्रतिशत रहेकोमा सन् २०१४/१५ मा क्रमशः १९.१४, १६.०६ र ५.३७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ (अर्याल, २०१७)।

व्याख्या तथा विश्लेषण

व्यक्तिगत आम्दानी कर

व्यक्तिको आम्दानीमा कर लगाएर राज्यले व्यक्तिगत कर आम्दानी सङ्कलन गर्दछ भन्ने कुरा ऐतिहासिक तथ्यबाट प्रमाणित हुन्छ। सन् १९१५ को दशकमा अमेरिकामा विभिन्न राज्यहरूको आम्दानीको मुख्य स्रोत व्यक्तिगत आयकर थियो। सन् १९१५ देखि सन् १९५१ सम्म गरिएको सर्वेक्षणबाट देशको कुल प्राप्त कर आम्दानीमा व्यक्तिगत कर आम्दानीको हिस्सा ८.९ प्रतिशतबाट वृद्धि भएर ४३.१ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ। सन् १८९४ मा प्रकाशित आयकर कानूनले चार हजार डलरसम्मको वार्षिक आम्दानीमा २ प्रतिशतका दरले आयकर तिर्नुपर्ने कानून बनाएको थियो। त्यसैगरी सन् १९१३ मा प्रकाशित संघीय कानूनले दुई तरिकाले आयकर सङ्कलन गर्नुपर्ने बताएको थियो (Ranamd and Others, 2019)। जसमा ज्याला, तलब र व्याजलाई मात्र व्यक्तिगत आयकर सङ्कलनमा समावेश गर्नुपर्ने बताइएको थियो।

Tax commission enquiry सन् १९५३ मा आम्दानी, धन तथा अवसरमा धेरै मात्रामा समानता ल्याउनु आर्थिक विकास तथा सामाजिक उन्नतिको अभिन्न अङ्ग हुनुपर्दछ। करको साधन

सामाजिक न्याय दिने, आयको पुनर्वितरण गर्ने उपायसँग सम्बन्धित हुनुपर्दछ । एक असल कर पद्धति त्यस्तो हुनु पर्दछ जसले राजकोष बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने, जनतामा विश्वास उत्पन्न गराउने, उत्पादन वृद्धि तथा आर्थिक प्रगतिलाई प्रोत्साहन गर्ने हुनु जरूरी छ भन्ने धरणा व्यक्त गरिएको पाइन्छ ।

भारतमा कुल राष्ट्रिय आम्दानीको करिब १२ प्रतिशत भाग करले ओगटेको छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने भारतमा जनताहरूको कर तिर्ने क्षमता ज्यादै कमजोर छ साथै भारतमा धेरै जनताहरू गरिबीको चरम सीमामा रहेका छन् । भारतमा उत्पादन भएका धेरैजसो वस्तुहरू बजारमा विक्रीको लागि आउँदैनन् । यहाँ वस्तु विनिमय प्रणाली रहेको पाइन्छ । ग्रामीण उत्पादनको करिब ३७ प्रतिशत मुद्रा प्रणालीको प्रयोगविना नै उपभोग हुन्छ भने ६६ प्रतिशतदेखि ७३ प्रतिशत ग्रामीण क्षेत्रमा खर्च मुद्राबिना नै हुने गरेको छ । जसले गर्दा विक्री कर पनि पर्याप्त सङ्कलन हुन सक्दैन । भारतमा वस्तु तथा सेवाहरूको आयात निर्यात पनि कम हुने भएकाले यस्तो कर पनि कम सङ्कलन हुन्छ । तसर्थ भारतीय कर आयोगको निष्कर्षमा भारतको वर्तमान करप्रणालीले केही पक्षहरूमा सुधार गरेको हुनाले राष्ट्रिय आयमा करको अनुपात वृद्धि भएको छ तर पनि जे जति मात्रामा आयकर, विक्री कर तथा आयात निर्यात कर सङ्कलन हुनुपर्ने हो सो सङ्कलन भएको पाइँदैन ।

आयकर निर्धारण गर्दा जसरी मदिरा कर मदिरामा लगाइन्छ, घोडाकर घोडामा लगाइन्छ भने आम्दानी कर आम्दानीमा लगाइन्छ त्यसै गरी पुँजीकर पुँजीमा लगाइन्छ । उनले कर निर्धारण गर्दा जुन वस्तु हो सोको आधारमा कर लगाउनुपर्ने उल्लेख गरेका छन् । त्यसै गरी उनले पुँजी कर तीन प्रकारले लगाइन्छ । उनले यो कर वार्षिक रूपमा लिइन्छ भनेका छन् । पुँजी कर वार्षिक रूपमा लिइँदैन भने त्यस्तो कर अनियमित सम्पत्ति कर हुन्छ । कुनै व्यक्तिको मृत्यु भएमा त्यसको सम्पत्तिमा पनि मृत्यु कर लगाउनुपर्दछ ।

सार्क राष्ट्रमा व्यक्तिगत आयकरको दर

दक्षिण एशियाली सहयोग संगठन (सार्क) भित्र नेपाल, पाकिस्तान, श्रीलंका, भुटान, भारत, बंगलादेश, अफगानिस्तान र माल्दिप्स गरी आठ ओटा देशहरू पर्दछन् । यी देशहरूमध्ये क्षेत्रफलको आधारमा भारत सबैभन्दा ठूलो र माल्दिप्स सबैभन्दा सानो देशको रूपमा रहेको छ । यी देशहरूमा व्यक्तिगत आयकरको अवस्था हेर्ने हो भने उच्चतम आयकर प्रतिशत सबैभन्दा धेरै नेपालमा रहेको छ भने सबैभन्दा कम माल्दिप्समा लगाइएको पाइन्छ । त्यसैगरी अन्य सार्क देशहरूमा पनि आयकरको दर नेपाल जति उच्च भएको तथ्य पाइँदैन । नेपालमा आयकरको दर उच्च भुक्तान गर्नुपर्ने तर आय करको उच्च भुक्तानबाट पनि करदाताले कुनै प्रत्यक्ष लाभ प्राप्त नगर्ने भएकाले कर चोरी तथा अन्य आयकर सम्बन्धी समस्याहरू सिर्जना

भएको छ । दक्षिण एसियाली देशहरूमा व्यक्तिगत आयकरको उच्चतम प्रतिशत दरलाई तलको तालिका १ मा देखाइएको छ ।

तालिका १

दक्षिण एसियाली देशहरूमा व्यक्तिगत आयकरको उच्चतम प्रतिशत दर, सन् २०२३

देश	व्यक्तिगत आयकरको उच्चतम सीमान्त दर (प्रतिशतमा)
नेपाल	३९
पाकिस्तान	३५
श्रीलङ्का	३६
भुटान	३०
भारत	३०
बंगलादेश	२५
अफगानिस्तान	२०
माल्दिप्स	१५

स्रोत - <https://ekantipur.com/opinion/2024/05/06/need-for-reform-in-income-tax-system-35-02.html>

आयकर गणना गर्ने विधि

विश्वमा आयकर तथा कर निर्धारण गर्ने प्रयोजनका लागि सामान्यतया एकीकृत आयकर गणना प्रणाली र स्रोतगत व्यवस्था प्रणाली गरी दुईवटा विधिहरू प्रचलनमा रहेका पाइन्छन् ।

क. एकीकृत व्यवस्था

सबै स्रोतबाट प्राप्त आयलाई एकै ठाउँमा जोडेर खर्च कट्टीसमेत एकै ठाउँमा दिएर कुनै रकम घटाउन पाउने भए घटाएर एउटै दरमा कर व्यवस्था नै एकीकृत कर व्यवस्था हो । यो व्यवस्था करप्रशासनको दृष्टिबाट सरल तथा कर परिचालनमा एकरूपता ल्याउने खालको हुन्छ तर, सामाजिक न्याय तथा प्रगतिशीलताका दृष्टिबाट यो व्यवस्था उपयुक्त छैन किनभने राज्यले कुनै खास आय भएको वा खास आय वर्गभित्र पर्ने करदातालाई कर छुट दिन चाहन्छ भने आयको स्रोत स्पष्ट हुनुपर्दछ । आयको प्रवृत्तिका आधारमा कर सुविधा तथा कर छुट दिन उपयुक्त हुन्छ । यो व्यवस्था विकसित देशहरू अमेरिका, चिनमा अपनाइएको छ ।

ख. स्रोतगत व्यवस्था

विभिन्न आयका स्रोतहरूलाई फरकफरक करका दरहरू तोकिएका हुन्छन्, खर्च कट्टीको व्यवस्था र कर गणना पनि छुट्टाछुट्टै गरिन्छ भने यो स्रोतगत व्यवस्था हो । यसमा कुनै व्यक्तिले विभिन्न स्रोतबाट पाएको

आय मध्येबाट फरकफरक खर्च कट्टी गरी बाँकी हुन आयमा तोकिएको दरमा कर लगाई सबै कर एकै ठाउँमा जोडेर करको कुल दायित्व निर्धारण गरिन्छ । यो व्यवस्था बढी न्यायपूर्ण तथा करदेय क्षमतामा आधारित छ । तर प्रशासनिक दृष्टिले यो व्यवस्था झन्झटिलो छ । यो व्यवस्था विकासोन्मुख देशहरूमा बढी प्रचलित छ । नेपालमा प्राकृतिक व्यक्तिका लागि स्रोतगत व्यवस्था र निकायहरूका लागि एकीकृत व्यवस्था लागु भएकाले नेपालमा मिश्रित व्यवस्था अपनाइएको पाइन्छ ।

आयकरको आधार

आयकरको आधारलाई मूलतः आयको परिभाषा, कर ऐनले अपनाएको सिद्धान्त, आयस्रोतको वर्गीकरण, आय अवधि, करदाताको वर्गीकरण, कर नलाग्ने आय, कर छुटहुने आय, खर्च कट्टी तथा नोक्सान समायोजन, प्रबन्ध सम्बन्धी व्यवस्था आदिले प्रभावित गर्दछन् ।

क. करको सैद्धान्तिक आधार

कर लगाउने प्रयोजनका लागि कस्ता व्यक्तिलाई आयकरको घेरामा ल्याउने भन्ने व्यवस्थाले करको आधारलाई प्रभावित पार्दछ ।

ख. आयस्रोतको वर्गीकरण

आयकर ऐन, २०५८ ले आयका स्रोतलाई चार भागमा बाँडेको पाइन्छ । जसमा कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षमा निम्न स्रोतबाट प्राप्त आयलाई देखाइएको छ – व्यवसाय, रोजगारी, लगानी र आकस्मिक लाभ ।

ग. करदाताको वर्गीकरण

कर लगाउने प्रयोजनका लागि कस्ता व्यक्तिलाई आयकरको घेरामा ल्याउने भन्ने व्यवस्थाले करको आधारलाई प्रभावित पार्दछ । आयकर ऐन, २०५८ ले निम्नानुसारका प्रत्येक व्यक्तिलाई आय वर्षमा कर लगाई असुल उपर गरिने व्यवस्था गरेको छ -

- कुनै पनि आर्थिक वर्षमा करयोग्य आय भएको व्यक्ति ।
- कुनै पनि आर्थिक वर्षमा विदेशीले स्वदेशमा रहेको विदेशी संस्थामा काम गरेवापत् प्राप्त आयमा कर लाग्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- कुनै आय वर्षमा अन्तिम रूपमा कर कट्टी भई भुक्तानी प्राप्त गर्ने व्यक्ति ।

आय करमा छुट हुने रकमहरू

कुनै पनि स्रोतबाट प्राप्त सबै आयमा कर लाग्दैन । कर प्रयोजनका लागि आयको गणना गर्दा व्यावसायिक तथा लगानी आय आर्जन गर्ने कार्यमा भएका खर्चहरू कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था आयकर ऐन,

२०५८ ले गरेको छ । व्यवसाय तथा लगानीको आय निर्धारण गर्दा प्रशासकीय सञ्चालन खर्च, ऋण लिए वापतको ब्याज खर्च, मर्मत सुधार खर्च, प्रदूषण नियन्त्रण खर्च, अनुसन्धान तथा विकास खर्च, सम्पत्तिको हास खर्च, विगत वर्षमा भएको व्यवसायको नोकसानी खर्चहरू व्यवसायिक तथा लगानी आय करमा छुट पाउने व्यवस्था गरिएको छ ।

त्यसै गरी कर योग्य आयबाट एकलाख सम्मको चन्दा खर्च, सम्पदा संरक्षण र खेलकुद विकासमा गरेको खर्च, प्रधानमन्त्री दैवीप्रकोप उद्धारकोष र पुर्ननिर्माण कोषमा योगदान खर्च, लगानी विमा प्रिमियम खर्चमा आयकर छुट पाउने व्यवस्था छ । तर व्यवसाय तथा लगानीको आय गणना गर्दा घरेलु तथा व्यक्तिगत प्रयोजन खर्च, जरिवाना तथा शुल्क, छुट पाउने रकमहरूमा प्राप्त भएको खर्च, कुनै निकायबाट गरिएको मुनाफाको वितरण, विदेशी आयकर आदि आयकर कट्टी गर्न नपाउने खर्चहरू हुन् ।

कर नलाग्ने आयका स्रोतहरू

कतिपय आयको प्रकृति हेर्दा व्यवसायिक आय वा रोजगारीसँग सम्बन्धित आयजस्ता देखिए पनि त्यस्ता रकममा कर छुट हुन्छ । नाफा नकमाउने उद्देश्यले स्थापना भएका आन्तरिक राजस्व कार्यलयमा दर्ता भएका विभागहरू, सामाजिक वा खेलकुद सम्बन्धी सुविधा दिने उद्देश्यले स्थापना भएका खेलकुद संस्थाहरू, निर्वाचन आयोगमा दर्ता भएका राजनैतिक दल, गा.वि.स, न.पा, जि.वि.स. लाई कर छुट हुन्छ, नेपाल सरकार र विदेशी संघ संस्था बीचमा भएको सम्झौतामा उल्लेख भएको कर छुट सम्बन्धी व्यक्तिले पाएको अधिकार, विदेशी सरकारी सेवामा काम गरेवापत सरकारी कोषबाट प्राप्त गरेको रकम, कर तिर्नु नपर्ने सर्तमा नियुक्त भएका गैर नेपाली नागरिकको आमदानी, नेपाल सरकारबाट वृद्ध, विधवा, चन्दा, उपहारमा कर छुट हुन्छ । त्यसै गरी व्यवसायिक आयमा पनि आयकर पूर्ण रूपमा नलाग्ने तथा आंशिक रूपमा लाग्ने व्यवस्था आयकर ऐन, २०५८ मा गरेको छ ।

वर्तमान समयमा आयकरको गणना

आयकरको गणना गर्दा रोजगारी वापतको आय, व्यवसायिक आय तथा लगानीवापतको आय छुट्याएर गणना गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी रोजगारीवापत प्राप्त भएको आयमा कर नलाग्ने आय, रोजगारी आयबाट घटाउन पाउने रकमहरू, समायोजन गर्न पाइने रकमहरू, समायोजन गर्न पाइने कर रकम बुझ्नुपर्दछ । नेपाल सरकारले आ.व. २०७९/०८० देखि आमदानीमा आयकर लाग्ने व्यवस्थालाई सुधार गरी आयकरको दरमा केही परिवर्तन गरेको छ । आ.व. २०७९/२०८० को आयकर गणना सम्बन्धी व्यवस्था तलको तालिका २ मा देखाइएको छ -

तालिका २

नेपालको आयकर गणना तालिका, आ.ब. २०७९/०८०

एकल व्यक्ति वार्षिक आय	दम्पती वार्षिक आय	कर प्रतिशत
रु.५,००,०००। सम्म	रु. ६,००,०००। सम्म	१
रु.५,००,०००।- रु.७,००,०००।	रु.६,००,०००।- रु.८,००,०००।	१०
रु.७,००,०००।- १०,००,०००।	रु.८,००,०००।- रु.१२,००,०००	२०
रु.१०,००,०००।- २०,००,०००।	रु.११,००,०००।- २०,००,०००।	३०
रु.२०,००,०००।- ५०,००,०००।	रु.२०,००,०००।-५०,००,०००।	३६
रु. ५०,००,०००। देखि माथि	रु. ५०,००,०००। देखि माथि	३९

स्रोत - <https://www.mof.gov.np>

अन्य रोजगारबाट प्राप्त भएको आयमा कर लाग्ने भएतापनि निवृत्तिभरणमा आयकर नलाग्ने घोषणा आयकर ऐन, २०५८ ले व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी व्यवसायिक आयमा आयकरको गणना गर्ने सम्बन्धमा आयकर ऐन, २०५८ ले व्यवसायिक आयमा समावेश हुने आयका स्रोतहरू सेवा शुल्क, विक्री हस्तान्तरण, व्यवसायिक सम्पतिबाट प्राप्त आय, उपहारबाट प्राप्त हुने आय सम्झनु पर्दछ । व्यवसायिक आयकर गणना गर्दा आय प्राप्त गर्दा लागेको खर्च, ब्याज खर्च, व्यापार मौज्जातको लागतको खर्च, मर्मत तथा सुधार खर्च, प्रदूषण नियन्त्रण वापतको खर्च, अनुसन्धान तथा बिकास खर्च, सम्पतिको हास खर्च, व्यवसायबाट हुने नोक्सानी, चन्दा खर्च आदि घटाउन सकिन्छ ।

आयकर ऐन, २०५८ ले गरेको व्यवस्था अनुरूप आयका स्रोत मध्ये लगानी पनि प्रमुख स्रोत हो । लगानी वापत लाभांश, ब्याज, प्राकृतिक स्रोत वापतको भुक्तानी, भाडा, रोयल्टी, लगानी विमा बाट प्राप्त लाभ, लगानीबाट प्राप्त गरेको उपहारमा कर लाग्दछ ।

कर लेखाङ्कन र समय

आयकर ऐन, २०५८ ले कुनै प्राकृतिक व्यक्तिले आफ्नो रोजगारी, व्यवसाय तथा लगानीबाट प्राप्त गरेको आय कर प्रयोजनको लागि नगद आधारमा कर लेखाङ्कन गर्नु पर्दछ । नगद भुक्तानी निजलाई उपलब्ध भएको आयलाई मानिनेछ साथै नीजले भुक्तानी गरेपछि खर्चको रुपमा मान्यता हुने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

व्यक्तिगत आयकर प्रणालीका समस्याहरू

नेपालमा आयकर सङ्कलनमा धेरै चुनौतीहरू रहेका छन् । आयकरलाई मुख्यगरी व्यक्तिगत आयकर, संस्थागत आयकर, घरभाडा कर, ब्याज करको रूपमा लिने गरिन्छ । नेपालमा व्यक्तिगत आयकर सङ्कलनका मुख्य चुनौतीहरूमा साँघुरो आयकरको क्षेत्र, संस्थागत आयकरको क्षेत्रबाट प्रयास कर सङ्कलन नहुनु, आय सङ्कलनको आधारभूत विधि नहुनु, मुद्रा स्फीतिलाई समय सापेक्ष नहेरिनु, अन्य देशको आयकर प्रणाली हुबहु प्रयोग गर्नु रहेका छन् । आय करसङ्कलनमा करका आधारहरू, करका दरहरू, कर सङ्कलनका प्रक्रियाहरू तथा आय करप्रशासनको प्रभावकारी कार्य हुन नसक्नु मुख्य कमजोरीको रूपमा रहेको छ । नेपालको आयकरका मुख्य समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा यसप्रकार देखाउन सकिन्छ -

- व्यक्तिगत आयकरका विभिन्न दरहरू १, १०, २०, ३०, ३६, ३९ प्रतिशत निर्माण गरी लागु गरिनु जसले गर्दा कर संकलन झन्झटिलो र कर सङ्कलन खर्च बढेर जानु ।
- अन्य विकाशोन्मुख दक्षिण एसियाली देशको तुलनामा नेपालमा उच्चतम व्यक्तिगत आयकरको दर ३९ प्रतिशत सम्म हुनु ।
- व्यक्तिगत करको दर उच्चतम भएमा कर छली, काम गर्न उत्साह नहुने साथै बचत तथा लगानी हतोत्साहित हुने ।
- व्यक्तिगत करको दर उच्च भएमा कर छुटको लागि दवाव सिजर्ना हुनु ।
- अन्य छिमेकी मुलुकभन्दा बढी करको भार भएकाले वैदेशिक लगानी भित्रिन नसक्ने साथै पूँजी पलायनको भय रहने ।
- पारिश्रमिक व्यक्तिगत आयको पहिलो करको दर १ प्रतिशत सामाजिक सुरक्षा करको रूपमा रहेको, जुनसुकै रोजगारी आयमा कुनै किसिमको छुट नभएकाले यो अन्तर्राष्ट्रिय कर सिद्धान्त विपरीत रहेको ।
- संस्थागत आयकरमा संस्थाको प्रकृति हेरी आयकरमा विविधता रहेको छ साथै कर छुट तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन नभएकाले ठूलो राजश्व गुमाउनु परेको छ ।
- करदाता तथा करप्रशासन बिच सुमधुर सम्बन्ध नभएकाले व्यक्तिगत आयकर व्यवस्था अपारदर्शी तथा जटिल भएको छ ।

- अन्तराष्ट्रिय आयकर प्रणालीमा भएका सुधारहरूलाई प्रभावकारी रूपमा अवलम्बन गर्न नसक्नु ।

नेपालको व्यक्तिगत आयकर प्रणालीका समस्या समाधानका उपायहरू

कर राजश्वको दोस्रो महत्त्वपूर्ण स्रोत आयकर हो । यसले कुल कर राजश्वमा प्रभावकारी योगदान पुऱ्याएको पाइन्छ । देशमा प्रशासनिक तथा नीतिगत सुधार गरी व्यक्तिगत आयकर सङ्कलन वृद्धि गरी कुल राजश्वमा एकतिहाइ योगदान दिन सक्ने सम्भावना देखिन्छ । व्यक्तिगत आयकर सङ्कलन वृद्धि गर्न निम्नलिखित सुझावहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ -

- आयकरको संरचना सुधार गरी व्यक्तिगत आयकरको दर १०, २० र ३० प्रतिशत तथा संस्थागत आयकरको दर २०, ३० प्रतिशतमात्र लिने व्यवस्था गर्नु पर्ने ।
- व्यक्तिगत आयकरको आधार विस्तार गरी प्रत्येक रोजगारीका क्षेत्रहरूमा एवम् संस्थागत आयकरका स्रोतहरूको विस्तारले व्यक्तिगत आयकर वृद्धि हुन सक्ने देखिएको ।
- व्यक्तिगत आयकर छुट रकममा एकल व्यक्ति तथा दम्पतीमा धेरै ठूलो अन्तर नभएकाले यसलाई बढाउनुपर्ने र यसको प्रभावकारी प्रयोग नभएर दुरुपयोग भएको महसुस भएकाले यसलाई सुधार गर्न आवश्यक रहेको ।
- बिमा वापत्को आयकर छुट बढाउनुपर्ने, व्यक्तिगत आयकरको दर संस्थागत आयकरको दर बजार एवम् मुद्रास्फीतिलाई विश्लेषण गरी निर्धारण गर्नुपर्ने ।
- निम्न आमदानी प्राप्त गर्नेलाई पनि सामाजिक सुरक्षाकरको नाममा १ प्रतिशत आय कर लिने व्यवस्था खारेज गरी योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर निर्धारण गर्नु पर्ने ।
- व्यक्तिगत आयकरको आधार विस्तार गरी अनौपचारिक क्षेत्रहरूलाई पनि समेटेर कर सुविधाको दुरुपयोगलाई रोक्नु पर्ने ।
- संस्थागत लगानीलाई आकर्षित गर्न संस्थागत क्षेत्रहरूलाई लगानी मैत्री वातावरण निर्माण, अनुसन्धान तथा अन्वेषणमा सहभागी, मेसिनरी उपकरण आयातमा छुट सुविधा दिनुपर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय करप्रणालीमा भएका सुधारहरूलाई क्रमशः पालन गर्दै जानुपर्ने ।
- आयकर ऐनलाई व्यवस्थित गरी सम्पूर्ण समस्याहरू आयकर ऐनमार्फत नै समाधान गर्ने ।

निष्कर्ष र उपलब्धि

आयकरको परिचालन तथा तर्जुमा सही ढङ्गले गर्न सकिएन भने यसले लिएका उद्देश्यहरू पूरा हुन सक्दैनन् । आयकर प्रणाली निश्चित ऐन कानून तथा नियममा आधारित हुन्छ यसको परिपालना कर तिर्ने व्यक्ति तथा कर सङ्कलन गर्ने अधिकारीले अक्षरशः पालना गर्नु पर्दछ । व्यक्तिगत आयकरको व्यवस्थापनले मात्र देशको अर्थव्यवस्था अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रतिस्पर्धी र प्रशासनिक तथा आर्थिक रूपमा सबल बन्दछ । आयकरको माध्यमबाट देशको आर्थिक विकास, स्वदेशी तथा वैदेशिक लगानी अभिवृद्धिमा सहयोग पुग्दछ । नेपालमा अन्य दक्षिण एसियाली मुलुकहरूको तुलनामा व्यक्तिगत आयकरको दर उच्च भएको पाइयो तर आर्थिक विकासको दर सो अनुरूप बढेको पाइएन । सरकारले आयकरका समस्या समाधान गर्न करका विभिन्न दरहरूको प्रयोग गरेको छ र पनि कर छली एक महत्त्वपूर्ण समस्याको रूपमा देखिन्छ ।

नेपालमा लगानी प्रोत्साहन तथा आर्थिक असमानता कम गर्ने एक महत्त्वपूर्ण औजार व्यक्तिगत आयकर पाइएको छ तर पनि आयकरको दरमा वृद्धि गर्ने होइन करको दायरा विस्तार गरी लगानी प्रोत्साहन गर्न आवश्यक हुन्छ । कानूनअनुसार सबैले व्यक्तिगत आयकर भुक्तान गर्दछन् । नेपालमा आय कर सङ्कलनमा आयकरका दरहरू धेरै, आयकर सङ्कलन झन्झटिलो, आयकरको दर उच्च, आयकर छली, कर छुटको दवाब, वैदेशिक लगानी भित्रन समस्या, करदाता र करप्रशासन बिचमा सुमधुर सम्बन्ध नहुनु जस्ता धेरै समस्याहरू पाइएका छन् । यी समस्याहरूलाई सुधार गर्न आयकरका दरहरू थोरै बनाउने, आयकरको आधार विस्तार, कर छुट व्यवस्थित गर्ने, मुद्रास्फीति हेर्नुपर्ने, आयकर सुविधा, आयकर ऐन प्रभावकारी रूपमा लागु गर्नुपर्ने जस्ता उपायहरू आवश्यक छ । आय करको रूपमा लगाइएको सामाजिक सुरक्षा कर खारेज गरी न्यून आम्दानी हुनेलाई आयकर छुट दिने र योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर लगाउनु उपयुक्त रहने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, कृष्णगोपाल (२०७२). नेपालको करप्रणालीमा कौटिल्यको आर्थिक नीतिको प्रभाव, मोडेल

क्वेस्ट(वर्ष १ अङ्क १), धरान मोडल कलेज ।

अर्याल, के.पि. र पौडेल, सूर्यप्रसाद (२०६१ भाद्र). नेपालमा आयकर प्रणाली. भुँडीपुराण प्रकाशन ।

आयकर ऐन, २०५८ ।

आयकर नियमावली, २०५९ ।

खड्का, रूप (२०६१). नेपालको करप्रणाली. साझा प्रकाशन ।

राजस्व नीति तथा कर सम्बन्धी सुझाव, २०७८ ।

Adhikari, R.P. (1995). Tax elasticity and buoyancy in Nepal Economic Review. An Occasional Paper NRB No. 8.

Arif, M., & Sharma, D. (2013). Direct taxation in india trend and pattern. Asian journal of research in business economics and management vol. III issue xii.

Ranamd, J.B.R. & Housan, A. (2019). GDP growth rate and indirect taxation in Bangedesh Related Issue, consequence and Exceptions. International Journal of Business and Economic Research.

Taylor, P. E. (1957). The economic of public finance. The Macmillan Company.

<https://ekantipur.com/opinion/2024/05/06/need-for-reform-in-income-tax-system-35-02.html>

<https://www.mof.gov.np>